

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Надія Володимирівна МЕЛЬНИК,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права,
nadya_melnyk@ukr.net

УДК 346.232(477)

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАРОДУ В УКРАЇНІ

Визначено основні тенденції розвитку самоорганізації народу в Україні. Встановлено, що органи самоорганізації населення належать до колективної самоорганізації, яка є кровоносними судинами самоорганізації народу, а сукупність різних форм колективної самоорганізації створює загальнонародну самоорганізацію. Охарактеризовано конститутивні засади функціонування та основні тенденції розвитку самоорганізації народу, вдосконалення її процесів, які певною мірою залежні від зовнішнього і внутрішнього становища країни, від реагування керівних владних чинників на доленосні події, пов'язані з національною безпекою, із відстоюванням її суверенітету. У зв'язку з цим, визначено два основні моменти: перший — рівень розвитку самоорганізації народу у відповідь на ці загрози зростає; створюються різні саморядні організації, котрі на сьогодні мають вагомий вплив на суспільство, ніж державні інститути та організації, оскільки випереджають їх у вирішенні низки актуальних управлінських проблем; другий — водночас спостерігаються тенденції зниження активізації процесів самоорганізації, що пов'язано із суттєвим падінням довіри до органів державної та місцевої влади через ухвалення ними непопулярних рішень шляхом ігнорування думки наукових та громадських кіл, через зволікання у проведенні ефективних реформ в управлінні державою, а та-

кож у соціальній сфері, від чого залежить підвищення рівня соціального захисту та матеріального становища громадян в Україні. Визначено, що самоорганізація народу повинна бути побудована на принципах дотримання прав і свобод, честі та гідності кожної людини і громадянина, забезпечувати якісне зростання економічного доброту населення. Удосконалено систему наукових знань про особливості відносин самоорганізації народу та громадянського суспільства, системні уявлення про ефективні напрями правового реформування громадянського суспільства через процеси самоактуалізації, самооцінки, саморегуляції, самоствердження, саморозвитку громадян.

Ключові слова: самоорганізація, громадянське суспільство, самоорганізація народу, волонтерство, процеси самоорганізації.

У контексті досліджуваної проблематики розглянуто особливості та аналіз розвитку самоорганізації народу в Україні. Демократичний рівень розвитку будь-якої країни визначається можливістю її громадян вільно брати участь у суспільно-політичному житті держави, впливати на її внутрішню та зовнішню політику, на законотворення, активно долучатися до процесів державного будівництва та інших сфер суспільної та державної діяльності. Розвиток локальної демократії та реальна участь громадян у вирішенні питань місцевого значення є однією з найважливіших умов побудови громадянського суспільства [1].

З позицій застосованого синергетичного підходу, доведено, що дослідження та пізнання закономірностей розвитку процесів самоорганізації слід розглядати як відкриті та складні динамічні системи, до яких належать людина, суспільство, публічна влада та держава. Саме підходи синергетики до самоорганізації дають можливість застосовувати нові ідеї у прогнозуванні суспільного поступу. Одним з центральних понять синергетики є концепт самоорганізації системи, що розглядається як процес упорядкування, виникнення або трансформації структур у відкритій системі. Для формування громадянського суспільства найпродуктивнішим є сьогодні синергетичний підхід, на основі якого створюється новий стиль мислення і знання, що веде до самопізнання, саморозвитку та самореалізації кожного громадянина.

Затверджена на вищому рівні Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр. — важливий крок на шляху до розвитку самоорганізації народу як ефективного фактора формування громадянського суспільства в нашій країні. Однак лише цим важливим документом не слід обмежувати визначення стратегічних пріоритетів державного сприяння розвитку самоорганізації народу. Очевидною необхідністю є закріплення цих пріоритетів на відповідному законодавчому рівні. У такому законі необхідно передбачити, з одного боку, чіткий план виконання державних зобов'язань перед народом та громадянським суспільством, а

з іншого — максимальне сприяння залученню громадськості до реалізації державної політики та управління державою.

Метою статті є визначення основних тенденцій розвитку самоорганізації народу в Україні.

У другій половині 80-х — на початку 90-х рр. Україна розпочала рух до демократії у жорсткому політичному протиборстві із залишками старого комуністичного режиму. Не дивно, що перевагу в цей час здобуло «демократичне громадянське суспільство». Завдяки самоорганізації політизованих громадянських рухів у 1988–1991 рр. Україна здобула і втримала державну незалежність і почала свій рух до ринку й демократії [2, с. 163]. Отже, процеси самоорганізації громадянського суспільства можна вважати первісною передумовою формування і становлення політичної нації. Однак воно розгортається і розвивається значно успішніше, якщо для цього створюються сприятливі негентропійні умови. Значною мірою ці умови створює державна влада за посередництвом прийняття необхідних законів, стимулювання демократичного стилю роботи державних структур, ініціації чи забезпечення умов для соціального контролю за дотриманням встановлених демократичних норм [3].

У період 2016–2018 рр. нами проведено експертне оцінювання з приводу вивчення думки громадян України щодо самоорганізації народу в процесі формування громадянського суспільства в Україні. В опитуванні взяли участь 724 особи. На поставлене запитання: чи сформоване в Україні громадянське суспільство — відповіді респондентів розподілилися таким чином: так — 36,5 % опитаних; сумніваються — 33,3 %; ні — 30,2 %. Отже, за цими результатами, як бачимо, однозначною думка представників громадськості не виявилася. Однак події останніх років, особливо пов'язані з важкими випробуваннями і викликами, дають підстави вважати, що закладено міцний фундамент для стрімкого розвитку самоорганізаційних процесів, що, безумовно, позначається на формуванні громадянського суспільства. Отже, ці процеси ще тривають, набуваючи все нових і нових якісних ознак. Це підтверджується, певною мірою результатами анкетування щодо визначення періоду, з якого розпочався процес формування громадянського суспільства в нашій країні. Думки респондентів розподілилися таким чином: від дня ухвалення акта незалежності — 10,9 %; з початком Помаранчевої революції — 17,1 %; з перемогою Революції Гідності — 23,6 %; ще не розпочинався — 5,2 %; ще триває — 35,5 %; минув — 3,2 %; важко відповісти — 4,5 %.

Досвід демократизації українського суспільства підтверджує, що ці процеси беруть початок «знизу», тобто з особистої участі громадян у розв'язанні конкретних життєвих питань, котрі безпосередньо стосуються умов їхнього життя [1].

На нашу думку, варто виокремити три рівні самоорганізації, зокрема індивідуальну, колективну та загальнонародну. Таким чином, ці твердження дають підстави ствердити, що:

а) від науки і від моралі залежить рівень самоорганізації кожного індивіда, який, у свою чергу, має безпосередній вплив на формування громадянського суспільства;

б) громадянському суспільству необхідно надати певні юридичні інструменти; очевидно, слід створити певний дорадчий орган для владних структур, через які суспільство впливатиме на закони й на осіб, які їх повинні втілювати в життя (наприклад, потрібно запровадити легкий і зручний спосіб проведення референдуму; в сучасних умовах його доцільно проводити через мережу Інтернет);

в) самоорганізація народу сприяє розгортанню солідарності, що виражається в максимальній взаємодтримці членів спільнот; через суперечливі владні рішення самоорганізація народу перетворюється у широкий громадський рух, який призводить до високого рівня самообілізації українського суспільства;

г) визначальними засадами самоорганізації народу повинні бути принципи дотримання прав і свобод, честі та гідності кожного громадянина, турбота про якісне зростання економічного доброту населення;

г) існує нагальна потреба у створенні консультаційних центрів для громадян з питань освіти, науки та індивідуального саморозвитку; такі центри стали б осередками просвітництва, поширення правових знань, що істотно впливало б на підвищення правової культури населення та його правосвідомості.

Проведеним соціологічним дослідженням підтверджено, що відбулося зростання рівня самоорганізації народу в Україні за останні роки (на це вказали 81,2 % респондентів). Коли ж йдеться про оцінку реального стану розвитку самоорганізації народу в Україні, то з'ясовано, що мають місце тенденції щодо зниження рівня самоорганізації народу — 20,4 %; рівень розвитку самоорганізації народу зростає — 52,8 %; суттєвих змін не відбувається — 18,8 %; важко відповісти — 8,0 %. Ці результати свідчать про те, що після бурхливого розвитку самоорганізаційних процесів у 2014–2016 рр., вже у 2017–2018 році фіксуються тенденції зниження їх рівня. Очевидно, на нашу думку, це — результат падіння довіри громадян до органів державної та місцевої влади через ухвалення ними низки непопулярних рішень, що не обговорювалися в наукових та громадських колах, а також ігнорування надзвичайно важливих питань в управлінні державою та підвищенні рівня соціального захисту та матеріального становища громадян в Україні.

Після перемоги Революції Гідності та спричинених нею подій відбулися суттєві зміни в українському суспільстві. Внаслідок низки чинників, передусім зовнішньої агресії Російської Федерації проти України, територіальної анексії та окупації частини української території, проявилася неспроможність державних структур ефективно реагува-

ти на виклики та діяти в екстремальних умовах воєнного конфлікту. Це стало поштовхом безпрецедентного зростання суспільної свідомості, що проявилось у вражаючій здатності до консолідації й самообілізації громадянського суспільства, яке взяло на себе вирішення найбільш гострих та невідкладних проблем [4, с. 88].

Також варто зазначити, що до основних тенденцій розвитку самоорганізації народу в Україні доцільно віднести формування і діяльність волонтерських рухів, оскільки проблема самоорганізації народу в екстремальних умовах сьогодення та здатність об'єднуватися у волонтерські рухи вийшла на перший план і набула особливого значення, що підтверджено численними науковими публікаціями.

У розвинутому громадянському суспільстві волонтери, їх об'єднання стають посередниками між державою та широким колом громадськості, забезпечуючи громадський контроль над усіма гілками влади. Запобігаючи державній монополізації в різних сферах суспільного життя, волонтери допомагають вирішувати соціальні, економічні, культурні проблеми суспільства [5]. Тепер вітчизняні активісти беруться за найважчі справи і, можливо, неочікувано для загалу дають їм раду швидко та ефективно. Це свідчить про високий рівень самоорганізації українців, який гартувався і продовжує зміцнюватися під тиском серйозних викликів сучасності [6].

Український народ після активного волевиявлення на груднево-му референдумі у 1991 році свого прагнення жити в незалежній, самостійній державі одержав унікальну можливість утвердити себе серед розвинутих цивілізованих країн світу. В Україні зароджується демократичне суспільство, яке повинно базуватися на принципах свободи, творчості та гуманізму. Формальні державні структури не в змозі реагувати на всі запити суспільства, тому особливої ваги набуває громадський рух. Кожну людину, яка не є байдужою до того, що відбувається в суспільному житті її міста, села, області, можна вважати потенційним волонтером [7].

За масштабом поширення у 2014 році волонтерський рух в Україні став показовим виявом громадської самоорганізації. За умов розбалансування системи державного управління, браку ресурсних можливостей та зовнішньої агресії волонтерські організації виконують функції держави із забезпечення силових структур та постраждалих громадян у ході збройного протистояння. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє патріотичне піднесення в українському суспільстві, що призвело до появи безпрецедентної кількості волонтерів, а також жертводавців [8].

Таким чином, проаналізувавши основні тенденції розвитку самоорганізації народу в Україні, маємо підстави констатувати:

— за останні роки відбулося зростання рівня самоорганізації народу в Україні, основним поштовхом до цього стали Революція Гідності, анексія Російською Федерацією Криму, її агресія в Донбасі, створення терористичних сепаратистських республік;

— однією із ефективних форм самоорганізації народу став волон-

терський рух, який істотно впливає на формування і розвиток громадянського суспільства в Україні;

— реальний стан процесів самоорганізації народу в Україні вказує на два моменти: перший — рівень розвитку самоорганізації народу зростає, оскільки створюються різні самоврядні організації, що мають вагомий вплив на суспільство, ніж державні інститути та організації, через те, що вони випереджають державні інститути в ухваленні важливих управлінських рішень та беруть на себе відповідальність за долю людей, активістів цих об'єднань; другий — мають місце тенденції щодо зниження рівня самоорганізації народу, оскільки це результат падіння довіри громадян до органів державної та місцевої влади через ухвалення ними непопулярних рішень, що не обговорювалися в наукових та громадських колах, а також через ігнорування надзвичайно важливих питань, пов'язаних з реформування управління державою та підвищенням рівня соціального захисту та матеріального становища громадян в Україні.

Список використаних джерел

1. *Здіорук О.* Можливості впливу органів самоорганізації населення на вирішення проблем місцевого розвитку. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <https://goo.gl/kcEgsu>.
2. *Основи демократії / за заг. ред. А. Ф. Колодій.* Львів : Астролябія, 2009. 832 с.
3. *Нестеренко Г. О.* Українська політична нація: самоорганізаційні засади становлення. К., 2007. 360 с.
4. *Павлюк К. С.* Волонтерський рух: зарубіжний досвід та вітчизняні практики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 13–14. С. 87–93.
5. *Дементьев В.* Волонтерство — рух, що змінює суспільство [16/09/2015]. *Всеукраїнська громадська організація «Поруч»*. URL : <https://goo.gl/EkrJVu>.
6. *Тохтарова І. М.* Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2014. № 2. URL : <https://goo.gl/Brs7WN>.
7. *Назарук В.* Волонтерський рух в Україні: від історії до реалій. *Волонтерство: покликання душі чи професія*. Методико-бібліографічні матеріали [2001]. Харківська обласна універсальна наукова бібліотека. URL : <https://goo.gl/TrKkVz>.
8. *Корнієвський О. А., Горелов Д. М.* Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики. К. : НІСД, 2015. 36 с. URL : <https://goo.gl/CCPjc7>.

*Рекомендовано до друку кафедрою теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 10 від 30 травня 2018 року)*

Надійшла до редакції 01.06.2018

Melnyk, N. V. Main Tendencies in the Development of Self-Organization of the People in Ukraine

The article deals with the analysis of the main tendencies in the development of self-organization of the people in Ukraine. It was established that bodies of self-organization of the population belong to the collective self-organization, which acts as blood vessels for the self-organization of the people. A set of different forms of collective self-organization creates a nation-wide self-organization. The constitutional principles of functioning and the main tendencies in the development of self-organization of the people, improvement of its processes, which to a certain extent depend on the external and internal state of the country, from the reaction of the ruling authorities to the essential events, connected with national security, with the advocacy of its sovereignty are characterized in the article. In this regard, two main points are identified: the first — the level of development of self-organization of the people in response to these threats increases; various self-governing organizations are being created, which today have more significant impact on society than state institutions and organizations, since they are far ahead in solving a number of topical managerial problems; the second — at the same time, there are tendencies in the decrease of the activation of self-organization processes, which is connected with a significant decrease in trust to state and local authorities due to the adoption of unpopular decisions by ignoring the opinions of scientific and public circles, due to the delay in conducting effective reforms in the management of the state, as well as in social sphere, which is directly connected with the increase of the level of social protection and financial position of the citizens in Ukraine. It has been settled that the self-organization of the people should be based on the principles of observance of rights and freedoms, honor and dignity of every person and citizen, and must ensure high-quality growth of the economic goodness of the population. The system of scientific knowledge about the peculiarities of self-organization of people and civil society; systemic notions about effective directions of legal reform of civil society through self-actualization, self-assessment, self-regulation, self-affirmation, self-development of citizens has been improved.

Keywords: self-organization, civil society, self-organization of the people, volunteering, processes of self-organization.

